

**ДОМОГОСПОДАРСТВО В МІНЛИВОМУ ІНСТИТУЦІЙНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХІДНИХ СТАНІВ НА
МІКРОРІВНІ**

О.М.Зухба

кандидат економічних наук, доцент,

докторант

Донецький національний технічний університет

Постановка проблеми. На результати функціонування всіх економічних суб'єктів, в тому числі й домогосподарств, суттєвий вплив має оточуюче інституційне середовище. Це загальні зовнішні умови існування, які детермінують всі прийняття рішень суб'єктами, можливість використати наявні ресурси, встановлювати економічні зв'язки, споживати результати своєї діяльності. Але в умовах системних перетворень форми реалізації інституційних обмежень корінним чином змінюються, що надає діяльності економічних суб'єктів мікрорівня нових рис. В сучасному мінливому інституціональному середовищі домогосподарство знаходиться під впливом суспільства, держави та підприємств, є головним об'єктом їх соціальної політики. Дієвість економічного інструментарію такого впливу значною мірою залежить від урахування особливостей перехідних станів домогосподарств.

Аналіз попередніх досліджень. Протягом багатьох років економістами недооцінювалася проблема діяльності домогосподарства як суб'єкта економіки і як сформованого інституту, а також його роль у змінах, що відбуваються в суспільстві. З різних причин сьогодні домогосподарство є одним з найменш вивчених економічних агентів. Його взаємодія з іншими суб'єктами досліджена досить ретельно як економістами (Біттер А. [3], Болотіна Є. [4], Бочан І. [5], Гаршина О. [6], Колот А. [9], Слюсар Л. [10]), так і соціологами (Барсукова С. [1], Бессонова О. [2] та інші), але досить мало досліджень специфіки його

функціонування в умовах несталого інституційного оточення.

Виділення невирішених раніше питань загальної проблеми. У сучасній економічній літературі вже безперечним є факт, що домогосподарства як господарюючі суб'єкти функціонують на ринках праці, споживчих благ і фінансових ринках і в інших сферах економіки; їх економічна поведінка та функції сприяють формуванню виробничого та економічного потенціалу, визначають темпи економічного зростання. Але яким чином оточуюче інституційне середовище, яке змінюється під впливом суспільного прогресу, детермінує зміни у діяльності домогосподарств та інших мікроекономічних суб'єктів? Традиційний погляд на домогосподарство з неокласичних позицій не може дати відповідь на таке питання. Це потребує подальшого дослідження домогосподарства саме у якості конкретно-історичного інституту, якій стає економічним суб'єктом трансформаційної економіки.

Зміна соціально-економічної ситуації зумовлює трансформацію моделей поведінки домогосподарств, що по-новому визначає їх природу і функції як економічного суб'єкта. Домогосподарство як економічний суб'єкт ринкового типу характеризується ознаками, що включають господарсько-економічне самовизначення; діяльну активність, у тому числі підприємницьку, поєднання економічної свободи і відповідальності; виконання функцій із специфічним ринковим змістом, таких як заощадження, споживання, приватне інвестування, прийняття економічних рішень з метою раціонального використання ресурсів, що знаходяться в приватній власності домогосподарств; дотримання норм ринкової поведінки. Але в умовах несталого ринкового середовища господарювання на мікрорівні має свої особливості. В умовах кризи домогосподарства обирають неринкові моделі поведінки, такі як самозабезпечення продуктами харчування, мережеву неформальну взаємодопомогу, накопичення (на чорний день, на ритуальні послуги) в неринкових формах. Тому **метою даної статті** є вивчення специфіки діяльності домогосподарства в умовах корінного перетворення інституційного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційне середовище представляє собою результат з одного боку, накопичення попередніх інституційних придбань, а з іншого – поступового свідомого відбору найбільш ефективних інститутів, якій здійснюється еволюційно. Країни з розвинутою ринковою економікою мають стійке інституційне середовище, яке відповідає домінуючому способу економічної координації. Інша ситуація має місце в країнах з транзитивною економічною системою, інститути яких знаходяться в стані формування та перетворення.

Перехідний характер соціально-економічних процесів істотно актуалізує загальний взаємозв'язок теорії та практики. Необхідність управління перехідними процесами передбачає знання хоча б у загальному вигляді тенденцій руху економіки, характеру взаємозв'язку окремих процесів, їх можливих результатів, розуміння функціональної ролі різних груп відносин, явищ, господарюючих суб'єктів мікрорівня тощо.

Виявлення особливостей перехідного стану в мікроекономічній сфері має давати певну інформацію про те, «як себе вести», проте, інформацію досить загальну, яка не має характеру конкретного плану або навіть набору тих чи інших дій. Рішення названої проблеми перш за все виявляє, що специфічний характер має в цілому вся трансформаційна економіка. Процес інституційних перетворень в цілому специфічний в порівнянні з теоретичними моделями тієї чи іншої функціонуючої системи. Його головна спільна особливість в тому, що перехідний стан - це явище міжсистемне. Воно, природно, охоплює всі рівні суспільної економіки: її цілісні, макроекономічні характеристики, тенденції, властивості (вони проявляються і на мікрорівні), а також її внутрішні складові елементи - відносно самостійні змістовно і функціонально - і зв'язки між ними.

Тому особливості несталого стану в мікроекономіці слід розглядати саме як специфіку мінливості у функціонуванні суб'єктів економіки в порівнянні з загальними особливостями тих інтеграційних рис, які властиві перехідній економіці в цілому. При цьому ще раз слід підкреслити, що ці інтегративні риси обов'язково проявляються і у всіх мікроелементах, у тому числі й у

домогосподарстві. В цілому ж в логіці аналізу специфіка перехідного стану в мікроекономічній сфері виявляється ніби специфікою другого порядку в порівнянні з загальними особливостями перехідної економіки. Оскільки ж виявлення специфіки чого-небудь взагалі засноване на порівняльному аналізі (особливе порівняно з чимось загальним), виникає питання, які існують основні аспекти аналізу економічної та інституційної системи, за якими можна було б побачити особливості їх перехідного стану. На наш погляд, таких аспектів можна виділити три.

По-перше, це виявлення та аналіз елементів інституційної системи, що характеризуються сталістю в рамках всієї системи, визначеністю змісту економічних відносин, які віддзеркалюються ними та визначеністю функцій. В сучасній індустріальній системі (будь то ринкова чи планова економіка, природно, при відповідних відмінностях) такими інституційними елементами виступають суб'єкти економічних відносин: ділові підприємства, домогосподарства, держава. Інституційними елементами також можуть бути різні комбінації цих суб'єктів – різного роду об'єднання, партнерства, змішані форми тощо.

По-друге, виявлення та аналіз характеру зв'язків між елементами (складовими системи), що утворюють механізм функціонування і розвитку інституційної системи і характеризуються стійкістю, певною одноманітністю, повторюваністю зв'язків; причинною залежністю та певною функціональною залежністю. Так, в ринковій економіці - це механізм ринкових зв'язків, що виявляється різних товарно-грошових формах. Аналіз встановлює генетичний зв'язок таких інституційних форм: товарна форма народжує гроші, у зв'язку з чим з'являються інститут ціни, такі форми ринкових інституційних обмежень, як попит, пропозиція тощо. Функціональні залежності цих форм не завжди збігаються з генетичними. Так, ціна виступає незалежною змінною по відношенню до попиту і пропозиції, але можлива і зворотна залежність.

По-третє, подання та аналіз інституційної системи як цілісності, що характеризується рисами:

- інтегративні властивості, яких немає в окремих елементах;
- рівновага, тобто нормальний (сталий) стан інституційної системи;
- розвиток її в межах визначеності існуючих інституційних елементів і структури (зв'язків);
- певний вектор (мета) системи.

Інституційна структура в умовах соціально-економічних перетворень включає інститути, що є характерними не тільки для ринкового господарського порядку, але й для командно-адміністративної, а іноді – і для традиційної економічної системи, тому принципово різні способи координації часто конфліктують між собою. В результаті загострюється конкуренція різноманітних інститутів, яка в результаті приводить до стану нерівновагі, породжуючи передумови для виникнення кризи. Аналіз мінливої інституційної системи, яка є притаманною, наприклад, перехідній економічній системі, виявляє її загальну специфіку за всіма названими аспектами. Перш за все вона характеризується зміною складу інституційних елементів: порушується їх сталість, а також визначеність змісту і функцій. Останнє, природно, відноситься до елементів, які залишаються від колишньої системи. При переході від планової економіки до ринкової, характерному для постсоціалістичних країн, у тому числі і для України, такими «старими» інституційними елементами виступають державні підприємства і, звичайно, такі суб'єкти, як домогосподарства і держава. За своєю зовнішньою формою, наприклад, правовою, це дійсно «старі» інститути, що існували і в плановій економіці. Але тільки за формою. Зміна умов, середовища функціонування наповнює їх новим змістом, надає їм інші функції. Зокрема, функціонування домогосподарств на ринку праці набуває нових рис: самостійна зайнятість, зайнятість в домашньому господарстві, неповна та непостійна зайнятість, надзайнятість, одержання статусу самостійного робітника, освоєння нових, затребуваних видів діяльності по за межами основного місця роботи. Відповідно, відбуваються зміни в системі знань, ментальності, мотивів, переживань домогосподарств з приводу пошуку шляхів інтеграції в господарське життя суспільства, відчуття

себе як інституту і суб'єкту господарського життя.

Найважливішою рисою мінливої економіки є поява нових, не властивих колишній системі інституційних елементів. Рухливий характер економічних процесів обумовлює те, що і в даному випадку при їх характеристиці на перший план виступає не зміст, а форма. Справа в тому, що нові інституції знаходяться в процесі становлення, нові інституційні форми, що з'являються, ще не міцні, в змістовному і функціональному плані діяльність нових суб'єктів виявляється своєрідною, часом вона істотно відрізняється від діяльності подібних суб'єктів в економіці ринкової, до якої здійснюється перехід. До таких нових елементів відносяться підприємницькі структури на базі приватної власності, у тому числі фермерські господарства та індивідуальні підприємства, які фактично є інститутом продовження діяльності домогосподарств у виробничо-ринкової сфері; різноманітні банківські установи; недержавні пенсійні, страхові й ін. фонди – інфраструктурні інституції, які детермінують ринковий характер господарювання домогосподарств та інших економічних суб'єктів; різного типу акціонерні товариства, біржі та інші інституції, що формують ринкові права приватної власності та дозволяють їх реалізувати. Їх функціонування в мінливому інституційному та економічному оточенні набуває специфічних рис.

Так, індивідуальне підприємництво громадян, яке можна розглядати як інституційне оформлення підприємницької функції домогосподарства (підприємництво фізичних осіб), в мінливому оточенні перехідного періоду має слабку організованість і правовий захист, велику частку незареєстрованої діяльності. Як правило, такі риси носять вимушений характер і спричиняються не стільки потребами реалізації підприємницьких здібностей, скільки потребами елементарного виживання в умовах відсутності роботи і життєвих засобів у більшості населення.

Великої ризикованості набувають й інші форми участі домогосподарств в підприємстві: часто права власності в акціонерних товариствах (АТ) розмиті, немає чіткої картини розподілу влади, коли реальний хазяїн ховається під підставними фірмами та особами. Неврегульованість фінансового сектору

та фондового ринку призводить до появи різного роду фінансових «пірамід», масовому обману і розоренню вкладників. Великий вплив на стан фінансової сфери здійснює держава, яка в тяжкому бюджетному становищі вимушено друкує державні цінні папері, що деформує фондовий ринок. Такі макроекономічні порушення суттєво впливають на фінансову та підприємницьку діяльність домогосподарств, стримують домогосподарські інвестиції та збереження.

Зрозуміло, що діяльність і «традиційних» інститутів, у тому числі й домогосподарств, в такому середовищі також суттєво змінюється. Так, в умовах трансформації домогосподарство діє досить специфічно на ринку робочої сили в сферах як стандартної, так і нестандартної зайнятості, з'являються нові моделі поведінки домогосподарств в умовах відсутності зайнятості (безробітні домогосподарства). І головне – труд більшості робітників набуває товарного змісту. В мінливому середовищі інститут домогосподарства знаходять різноманітні форми самозайнятості, приватної ініціативи, реалізації нової трудової ідеології. Нерідко ринкова поведінка домогосподарств детермінує неформальний характер всіх форм його активного господарського життя. На споживчому ринку товарна пропозиція формує нову структуру споживання домогосподарств, з'являються нові потреби, пропонуються нові види продуктів та послуг.

Зміна складу інституційних елементів в перехідному стані пов'язана і з появою специфічних перехідних форм, функції яких - забезпечити ефективне протікання соціально-економічних перетворень і завершення перехідного процесу. Це – різного роду організації, що регулюють процес перетворень, наприклад Фонд державного майна тощо. Такі чисто перехідні (тимчасові) інституційні форми слід відрізняти від перехідного, по-суті, характеру і «старих», і «нових» елементів в структурі перехідної економіки.

Далі, важливий аспект у характеристиці загальної специфіки перехідної економіки - зміна характеру і змісту інституційних зв'язків (структури системи). Сама спрямованість перехідного процесу, що почалася в умовах

гострої кризи планової економіки, означає необхідність подолання системи зв'язків, властивої останньої. В Україні цей процес набув додаткові специфічні риси в зв'язку з розпадом СРСР, а також розпадом господарських зв'язків в рамках країн - учасниць РЕВ. Відбувся стрімкий «розвал» старих (планово-директивних) зв'язків. Це зробило двоякий вплив на процес інституційних перетворень. З одного боку, це посилило труднощі переходу, породило для суб'єктів економіки масу складних проблем, сприяло більш глибокому спаду виробництва. З іншого, - більш швидкими темпами «розчистило» для цих суб'єктів простір для формування нових (ринкових) зв'язків. Для домогосподарств шоківий характер таких перетворень обернувся значним падінням рівня життя населення, різким зубожінням, стратифікацією за доходами, звуженим відтворенням людського капіталу.

Природно, що формування нових, ринкових зв'язків – це тривалий процес, що залежить як від самих інституційних суб'єктів (елементів) економіки, так і від зовнішніх (для них) умов. Природно також, що нові зв'язки в процесі свого становлення виявляються часом у формах, не властивих зрілої ринкової економіки. Так, тривалий час на початковому етапі перехідного процесу не може нормально працювати кредитна форма. Розвиток ринкових відносин проявляється в таких «іраціональних» формах як «закономірні» неплатежі підприємств один одному, невивплата заробітної плати працівникам, «прокручування» грошей в комерційних (часто спекулятивних) структурах, витік валютної виручки за кордон тощо. Розповсюдження тіньового сектору залучає майже всі домогосподарства (так само і підприємства) до свого впливу.

В цілому структура інституційної системи як сукупність зв'язків між елементами втрачає свою головну властивість - стійкість, набуває стан плінності, постійних змін, які стосуються їх форм і змісту. Так, у діяльності підприємств місце директивних вказівок зверху поступово займає самостійне прийняття рішень; в самому процесі прийняття рішень підвищується роль ціни; в зв'язках між підприємствами зростаючу роль набувають ринкові чинники, зокрема реальний попит на їх продукцію. Іншими словами, проявляються

тенденції трансформації системи, обмеженої з боку ресурсів, в систему, яка обмежена з боку попиту. Зрозуміло, що й прийняття рішень на рівні окремого домогосподарства також набуває рис самостійності та відповідальності. Не зважаючи на досить розповсюджені патерналістські очікування, сьогодні домогосподарства більш відповідально відносяться до свого сучасного та майбутнього: намагаються зробити накопичення, вкладають гроші в освіту молоді тощо.

Нарешті, специфіка мінливого інституційного середовища проявляється в особливому стані рівноваги і вектора розвитку. Якщо будь-яка загальна система, як зазначалося вище, має специфічну, властиву саме їй рівновагу (стійкий стан), то для перехідного етапу такий стан «протипоказаний» по самому його характеру. Мінливій економіці властива саме нестійкість, яка тільки й може забезпечувати нормальний хід необхідних перетворень. Звичайно нестійкість системи характеризує її відхилення від нормального (сталого) стану. Прикладом такого роду відхилень можна вважати періодичні кризи в ринковій економіці. Нестійкість економіки, що змінюється, навпаки, - це її нормальний стан. У цьому сенсі нормальний стан перехідної економіки - це її нерівновага.

Закономірна нестійкість перехідної економіки обумовлює і своєрідність вектору, мети її функціонування і розвитку. Як зазначалося вище, у нормальній, стійкій системі таким чинником є само функціонування, «самозбереження» системи. В перехідній економіці мета функціонування пов'язана з її зміною, переходом в іншу інституційну систему. Вектор таких змін об'єктивно набуває такі риси як невизначеність та альтернативність інституційних перетворень. Правда, альтернативність ця відносна, бо обмежена «залишковим матеріалом» (перехід в постсоціалістичних країнах починається з планової економіки індустріального типу та відповідної системи діючих інституцій). Відносність обумовлена і неоднозначністю різних альтернатив: перехідний процес здійснюється в суспільстві, якому не байдужі ті чи інші варіанти, і в якому завжди має місце певний вибір кращого з них. Відносний, правда, і критерій

«кращого» - він різний для різних верств суспільства і політичних сил, що їх представляють.

В умовах мінливого оточення домогосподарства мають певну стійкість, здатність зберігати свої основні інституційні основи, структуру, функції. Вони певною мірою за рахунок своїх внутрішніх ресурсів пом'якшують негативні наслідки економічних криз, поширюючи матеріальну базу виживання населення в складних умовах. Домогосподарства самі здатні формувати певні ефективні інститути свого функціонування, які мінімізують соціально-економічні ризики та забезпечують його соціально-економічну стійкість в довгостроковій перспективі, здатні адаптуватися до зміни оточення [4,10 та ін.].

Однак, така здатність до самовідтворення та самозбереження має об'єктивні межі. В період радикальних трансформацій домогосподарства, як правило, мають низький рівень економічної та соціальної захищеності. В перехідних економіках постсоціалістичних перетворень домогосподарства виявилися неадаптованими до функціонування в нових умовах. З боку держави не було створено необхідних структурних елементів суспільної системи, які б забезпечили би ефективну підтримку, багато соціально-економічних проблем не було вирішено з урахуванням інтересів домогосподарств (питання приватизації, зайнятості, підтримки родинного підприємництва, функціонування податкової та кредитної системи тощо). У домогосподарств, які зіткнулися з порушенням формальних норм і правил з боку держави, з нестабільним соціальним середовищем, незахищеністю, поширенням мотивів позаекономічного примусу у сферах праці та споживання, суттєво погіршилося економічне становище і обмежилася свобода вибору щодо способу економічної поведінки. В результаті адаптаційне намагання домогосподарств вижити змусило їх переміститися до тіньового сектору, що в свою чергу призвело до зурочення структурного оформлення домогосподарства як специфічного економічного ринкового інституту. Становлення домогосподарства як економічного ринкового інституту в таких умовах має затяжний характер и можливо лише за наявністю комплексу чинників: економічних, соціальних,

демографічних, політичних, техніко-економічних, екологічних, інформаційних, правових. В той же час саме домогосподарство як суб'єкт інституційних перетворень може розглядатися як головна опора формування сприятливого інституційного середовища ринкової економіки.

В цьому зв'язку необхідно розрізняти функціонування домогосподарства як інституту і як господарюючого суб'єкта. Значною мірою ця відміна визначається їх різними специфічними і неспецифічними функціями. Специфічні функції, такі як репродуктивна, функція соціалізації, відтворення «людського капіталу» тощо, обумовлені конкретно-історичною єдністю двох інститутів - сім'ї та домогосподарства. Ці функції залишаються відносно незмінними, незважаючи на зміни характеру зв'язку між домогосподарством і суспільним відтворенням. Неспецифічні функції - це ті, до виконання яких домогосподарство виявилось економічно примушеним в певних історичних умовах. До них відносяться функції, пов'язані з організацією виробництва та споживання, накопиченням і передачею об'єктів і прав власності, тобто з економічним статусом домогосподарства. Ефективне функціонування інституту домогосподарства, тобто виконання його функцій, можливо лише за умови створення інституційного середовища, адекватного новим умовам.

Домогосподарство як самостійний суб'єкт ринкової економіки має соціально-економічну визначеність: діяльну активність, у тому числі підприємницьку, поєднання економічної свободи і відповідальності; виконання функцій із специфічним ринковим змістом, таких як заощадження, споживання, приватних інвестицій і прийняття економічних рішень з метою раціонального використання ресурсів, що знаходяться в приватній власності домогосподарств; дотримання норм ринкової поведінки.

Різноманіття моделей господарської поведінки з одного боку детермінує важливість адаптації домогосподарств до умов економічної та соціальної кон'юнктури (наприклад, модель стандартної зайнятості виступає субститутутом системи соціального захисту), стримує вплив різноманітних макроекономічних та структурних шоків, в тому числі кризових явищ. Різні моделі поведінки

можуть поєднуватися в різноманітних комбінаціях, наприклад, в сфері нестандартної зайнятості. З іншого боку, такі моделі нестандартної та неформальної зайнятості не сприяють створенню передумов для довгострокового реструктурування зайнятості, їх сполука веде до втрати визначеності цілей, форм, механізмів розвитку домогосподарств як ринкових інститутів та ринкових економічних суб'єктів.

Особливість перехідного стану на мікрорівні (окремого домогосподарства) додатково підкреслює визначальну роль цієї сфери. Саме тут відбувається найбільш важке завдання переходу: перетворення головного чинника, що визначає успіх перехідного процесу - людини. Людина як суб'єкт економічних відносин набуває більшого значення у функціонуванні суспільства в міру історичного переходу від однієї системи до іншої. Зростання ролі людини в суспільстві пов'язано зі зміною домінуючих чинників в його – суспільства – функціонуванні. В аграрному суспільстві таким чинником виступала земля; в індустріальному - уречевлена людська праця (капітал); в постіндустріальному - їм стає людське знання, інформація.

На тлі цієї загальноісторичної тенденції перетворення людини в сучасній інституційній системі носить більш складний, багатогранний характер. Це насамперед перехід від переважно виконавця, що діє за наказом, до стану активного учасника виробничого процесу. На зміну суб'єкту, що знаходиться в утриманські-патерналістському стані, приходять самостійний суб'єкт, відповідальний за своє самозабезпечення. Перехід від планової економіки до ринкової створює умови для всебічного прояву підприємницьких здібностей людей. Одне з найважливіших завдань перехідної економіки - створення у ній соціального шару підприємців. Але формування його йде за рахунок людей - суб'єктів колишньої планової економіки, що само по собі є істотною проблемою [8, с.563-571]. Головним суб'єктом, що може забезпечити таке перевтілення людини, є інститут домогосподарства, однією з основних функцій якого завжди було забезпечення умов відтворення людського капіталу та людського розвитку. Саме домогосподарство є ключовим інститутом, якій

формує нові риси світогляду, забезпечує освіту та виховання, активну життєву позицію майбутніх поколінь.

Специфіка перехідного стану при русі від планової економіки до ринкової обумовлює багатогранність мікроекономічних змін на рівні окремого індивіда - в людині. Перехід до постіндустріального суспільства відкриває нові сходинки в цьому процесі. Перетворення людини в постсоціалістичних країнах, оскільки перехідна економіка тут, як кажуть, орієнтується на «траєкторію випереджаючого розвитку», тобто на стратегічний перехід в постіндустріальне суспільство, має не тільки враховувати всі ці етапи процесу перетворення, а й намагатися реально, по можливості одночасно реалізувати всі ці аспекти. Це висуває нові вимоги до нового інституційного середовища та окремих інститутів, насамперед до домогосподарства. На домогосподарство покладається обов'язок формування відповідних інституційних норм і правил поведінки (довіри, утилітаризму, звички до раціонального поводження), які підвищують ефективність суспільних перетворень [7, С. 447-479].

Висновки. Уроки трансформаційного перетворення в постсоціалістичних країнах дозволяють зробити важливі висновки. Перш за все, процес зміни інституційного середовища - нестабільний за своєю природою. Тому суспільству необхідно забезпечувати його політичну і соціальну спрямованість. По-друге, це цілісний процес, в якому не можна нехтувати жодним важливим елементом. У зв'язку з цим врахування закономірностей і специфіки трансформації на мікрорівні дозволить провести перетворення найбільш безболісно й ефективно.

В умовах становлення ринкової економіки домогосподарства виступають в якості основного суб'єкта інституційних перетворень господарської діяльності. Через повсякденну і практичну діяльність домогосподарств в формуванні відповідних норм і правил поведінки можливе збільшення потенціалу ринкових трансформацій. Необхідною умовою формування домогосподарства ринкового типу є зменшення його економічної залежності від держави, реалізація ринкової свободи і відповідальності.

Джерела

1. Барсукова С. Ю. Сетевые обмены российских домохозяйств: опыт эмпирического исследования // Социологические исследования. – 2005. - № 8. – С. 6-12.
2. Бессонова О.Э. Институты раздаточной экономики в России: ретроспективный анализ. – Новосибирск: ИЭ и ОПИ СО РАН, 1997. – 72 с.
3. Биттер А. Денежные и совокупные доходы сельских домохозяйств Карпатского региона // Экономика Украины. - 2006. - №2. - С. 58-64.
4. Болотіна Є. В. Домогосподарство в умовах інституціоналізації перехідної економіки України // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії - 2009. - №2 (16) – С. 30-36.
5. Бочан І. Домогосподарство – основний суб'єкт приватного сектору в перехідній економіці // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С.193-198.
6. Гаришина О. К. Экономическое поведение домохозяйств: сущность и классификация // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії - 2009. - №2 (16). – С. 45-50.
7. Зухба О.М., Ляшенко Л.І Інститут господарської етики та економічна поведінка в період трансформаційних змін / Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку: кол. монографія / За ред. А.О.Задої. – Д.: Державний ВНЗ «НГУ», 2010. – 768 с.
8. Зухба О.М. Образование как ключевая компонента процесса формирования человеческого капитала инновационного типа / Инновационное развитие экономики России: институциональная среда: Четвертая международная научная конференция; Москва, МГУ им. М.В.Ломоносова, Экономический факультет; 20-22 апреля 2011г. Сборник статей: Том 2 / Под ред. В.П.Колесова, Л.А.Тутова. – ММАКС Пресс, 2011. – 808с.
9. Колот А. До проблеми розвитку теорії розподільчих відносин // Україна: аспекти праці. – 2008. - №8. – С.3-11.
10. Слюсар Л.І. Інститут сем'ї у перехідному соціумі сучасної України // Наук. праці ДонНТУ. Серія економічна. Випуск 31-3 (117). – Донецьк, ДонНТУ, 2007. – 290 с. – С. 39-42.

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем інституційних перетворень та зміні змісту та значення в економічній системі суб'єктів мікрорівня. Розглянуто особливості виконання функцій та форми реалізації інтересів мікросуб'єктів, насамперед домогосподарств, в мінливому інституційному оточенні.

Аннотация. Статья посвящена анализу проблем институциональных преобразований и изменения содержания и значения в

экономической системе субъектов микроуровня. Рассмотрены особенности исполнения функций и формы реализации интересов микросубъектов, прежде всего домохозяйств, в меняющемся институциональном окружении.

Summary. The paper analyzes problems of institutional dynamics and changes in the content and significance of micro level subjects in the economic system. Were developed the features and the performance of functions and forms of micro level subjects interests implementation (primarily households) in a changing institutional environment.

Ключові слова: домогосподарство, інституційні суб'єкти, інституційне середовище.

Ключевые слова: домохозяйство, институциональные субъекты, институциональная среда.

Key words: household, institutional actors, institutional environment.